

DARBO LAIKO ŠAŅAUDŲ KLASIFIKAVIMO KLAUSIMU

R. KIRLAITE

Partijos XXVI suvažiavimo priimtose Pagrindinėse TSRS ekonominio ir socialinio vystymo kryptyse 1981—1985 metams ir laikotarpiui iki 1990 metų nurodoma, kad devintajame dešimtmetyje svarbiausias partijos ekonominės strategijos tikslas — nenukrypstamai kelti materialinį ir kultūrinį liaudies gyvenimo lygį, sudaryti geresnes sąlygas visapusiai asmenybės ugdymui, remiantis tolesniu visos visuomeninės gamybos efektyvumo, darbo našumo didinimu, tarybinių žmonių socialinio ir darbo aktyvumo skatinimu. Siekiant šio tikslo, didelį vaidmenį turi suvaidinti visuomeninės gamybos efektyvumo didinimas, visapusiškai ją intensyvinant. Gamybos intensyvinimas turi remtis kuo racionaliausiu darbo jėgos išteklių naudojimu, kaip ypač svarbiu darbo našumo didinimo veiksmu.

Siekiant didinti darbo našumą, svarbu tinkamai įvertinti darbo ir jo mato — darbo laiko — vaidmenį materialinių vertybių gamyboje.

Kuriant materialines vertybes, labai svarbus vaidmuo tenka gyvajam darbui. Kaip nurodė K. Marksas, „mašina, kuri darbo procese neveikia, yra nenaudinga... Verpalai, kurie nebus panaudoti audimui arba mezgimui, yra sugadinta medvilnė. Gyvasis darbas turi apimti šiuos daiktus, prikelti juos iš numirusių, iš tik galimų vartojamųjų verčių paversti juos tikrosiomis ir veikiančiomis“ (1, p. 167). Taigi darbas paverčia jo objektą gatavu produktu, tam tikra vartojamąja verte. Kita vertus, darbo proceso metu ne tik kuriamos vartojamosios vertės, bet ir sudaromos sąlygos, reikalingos darbo procesui tęsti. Anksčiau pagamintos vartojamosios vertės, kaip gamybos priemonės, panaudotos naujuose darbo procesuose, funkcionuoja juose kaip materialiniai gyvojo darbo veiksniai. Jeigu gamybos priemonės nedalyvautų darbo procese, tai nereikalingai retėtų savo savybių, vadinasi, ir jose sudaiktinto darbo.

Zinoma, pabrėždami darbo jėgos vaidmenį darbo našumo didinimo procese, negalime menkinti kitų veiksnių įtakos. K. Marksas yra pabrėžęs, kad „šiuolaikinė pramonė į esamą gamybinio proceso formą niekad nežiūri kaip į galutinę ir niekad jos taip netraktuoja... Mašinomis, cheminiais procesais ir kitais metodais ji nuolat daro perversmus techninėje gamybos bazėje, o kartu ir darbininkų funkcijose ir visuomeninėse darbo proceso kombinacijose“ (1, p. 433). Taigi technikos potencinės galimybės gali būti kaip reikiant panaudotos tik tuo atveju, jeigu organizacinis įmonės lygis atitinka jos techninį lygį, t. y. jeigu sudaromos sąlygos efektyviam gyvajam darbui, gyvojo ir sudaiktinto darbo šaŅaudų mažinimui, taupiam viso visuminio darbo naudojimui visuomenėje.

Todėl, kad didėtų gamybos efektyvumas, reikia kruopščiai, išsamiai nagrinėti konkretaus darbo problemas. Darbas, kaip pabrėžia prof. G. Prudenskis, „aprūpintas šiuolaikine technika, moksliskai organizuotas, labai produktyvus darbas yra komunistinės visuomenės pagrindų pagrindas. Ir tai lemia centrinę darbo problemų vietą ekonomikos moksle“ (9, p. 14).

Vis svarbesni darosi ir metodologiniai darbo analizės bei jo mato, darbo šaŅaudų efektyvumo nustatymo klausimai.

Visuomenė iš kiekvieno gamybos darbuotojo laukia maksimaliai naudingo efekto. Kuo daugiau vartojamųjų verčių pagamins visuomenė per

atitinkamą laikotarpį, tuo daugiau jos nariai galės jų vartoti, geriau tenkinti savo poreikius. Laikas — savotiška materialinė vertybė, kurios specifinė savybė yra tai, kad jo negalima kaupti. Nepanaudotas laikas — tai prarasti turtai, kurie galėjo būti sukurti žmogaus darbu. Tuo klausimu K. Marksas yra pažymėjęs, kad „laiko ekonomija, lygiai kaip planingas darbo laiko paskirstymas įvairiose gamybos šakose, lieka pirmasis ekonominis dėsnis kolektyvinės gamybos pagrindu“ (2, p. 119).

Ypatingą reikšmę laiko veiksnys įgauna dabartinėmis sąlygomis. Pagrindinėse TSRS ekonominio ir socialinio vystymo kryptyse 1981—1985 metams ir laikotarpiui iki 1990 metų nurodoma, kad reikia „užtikrinti visose liaudies ūkio grandyse griežtą ekonomijos ir taupymo režimą, geriau atsižvelgti į laiko veiksnį, įvykdyti iškeltus uždavinius glaustais terminais, ryžtingai kovoti su neūkiškumu ir švaistymu“ (3, p. 204).

Darbo laiko ekonomija, kaip darbo našumo didėjimo kiekybinė išraiška, susidaro mažinant gaminamos produkcijos darbo imlumą ir racionaliai naudojant darbo laiką.

Geriau ir efektyviau naudoti darbo laiką gali padėti moksliai pagrįsta jo sąnaudų klasifikacija, kurios paskirtis — atskleisti darbo laiko nuostolių ir neefektyvaus darbo priežastis.

Per darbo dieną sunaudojamas darbo laikas savo sudėtimi yra nevienarūšis: jis apima skirtingo turinio laiko sąnaudų kategorijas. Vienos iš jų yra būtinos konkrečiam darbui atlikti, kitos yra tiesioginiai arba netiesioginiai darbo laiko nuostoliai. Tokių nuostolių likvidavimas yra vienas iš darbo našumo didinimo rezervų. Sėkmingai naudoti šiuos rezervus įmanoma tik detaliai ištyrus visus darbo laiko sąnaudų elementus, jeinančius į įvairias darbo laiko sąnaudų kategorijas.

Vadinasi, darbo laiko naudojimo efektyvumui išsiaiškinti reikia tokios darbo laiko klasifikacijos, kuri padėtų pagal objektyvius požymius suskirstyti per dieną sunaudojamą darbo laiką į kokybiškai nevienarūšes grupes, kurios atspindėtų ne tik naudingai sunaudotą darbo laiką, bet ir pagrindines darbo laiko nuostolių priežastis, įgalintų įvertinti darbo laiko sąnaudų elementų tikslingumą ir būtinumą.

Darbo laiko struktūros nagrinėjimas šiuo požiūriu sudaro sąlygas išanalizuoti darbo proceso turinį, išsiaiškinti darbo laiko ekonomijos, taisyti ir darbo našumo didinimo rezervus.

Ieškant darbo efektyvumo didinimo rezervų, labai svarbu tinkamai ir viešareikišmiškai suklasifikuoti darbo laiko sąnaudų elementus ir nustatyti bendrus požymius, pagal kuriuos jie gali būti priskiriami atitinkamai darbo laiko sąnaudų kategorijai.

Ekonominėje literatūroje darbo laiko sąnaudų klasifikavimo klausimai traktuojami skirtingai.

Visų pirma darbo laikas struktūriškai skirstomas nevienodai. Kai kurių autorių nuomone, visos pamainos laikas skirstytinas į laiką gamybinei užduočiai atlikti ir pertraukų laiką (6, p. 5; 10, p. 57; 8, p. 19). Darbo laiko klasifikavimo schemoje, kuri pateikta Darbo laiko naudojimo pramonėje tyrimo metodikoje, darbo laikas skirstomas į našiai sunaudotą darbo laiką ir darbo laiko nuostolius (7, p. 19). A. Galcovas darbo laiką skirsto į laiką gamybinei užduočiai atlikti ir darbo laiko nuostolius (5, p. 84).

Skirtingai traktuojamas ir tų pagrindinių darbo laiko sąnaudų grupių turinys. G. Cholodnajos nuomone, „darbo laikas — tai darbo dienos dalis, kurios metu atliekami veiksmai, susiję su dirbamu darbu“ (10, p. 57). Savo ruožtu darbo laiką G. Cholodnaja skirsto į laiką gamybinei užduočiai atlikti (šiai laiko daliai ji priskiria paruošiamąjį-baigiamąjį, operatyvinį ir darbo vietos aptarnavimo laiką) ir į laiką, nesusijusį su gamybinės užduoties atlikimu. A. Galcovas prie laiko gamybinei užduočiai atlikti, be operatyvinio, darbo vietos aptarnavimo bei paruošiamojo-baigiamojo laiko, priskiria ir laiką poilsui bei asmens poreikiams. Nenašų dar-

bą, arba darbą, nesusijusį su gamybinės užduoties atlikimu, A. Galcovas priskiria prie darbo laiko nuostolių (5, p. 84). Analogiškai daro ir Darbo laiko naudojimo pramonėje tyrimo metodikos autoriai (7), taip pat P. Vanagas (4, p. 34).

Mūsų nuomone, visas darbo laikas tiksliai skirstytinas į kokybiškai nevienarūšes darbo laiko grupes, t. y. į reglamentuojamą laiką ir į darbo laiko nuostolius. Klasifikuojant darbo laiką šiuo požiūriu, į dirbimo laiką, bei paruošiamojo-baigiamojo, operatyvinio ir darbo vietos aptarnavimo laiko, traukiamos ir tam tikros darbo pertraukos. Tokios yra laikas poilsiui bei asmens poreikiams ir pertraukos, kurias sąlygoja gamybinio proceso technologija ir organizacija.

Svarbus klausimas, yra ir struktūrinis darbo laiko sąnaudų kategorijų *vieningumas*.

Ekonominėje literatūroje, apibūdinant darbo laiko sąnaudų kategorijas, laikomasf vieningos nuomonės. Tačiau pasitaiko nesutarimų, grupuojant tų sąnaudų elementus, t. y. priskiriant juos atitinkamoms darbo laiko kategorijoms.

Paruošiamoju-baigiamoju laiku ekonominėje literatūroje laikomas tas laikas, kurį sunaudojo darbininkas, ruošdamasis pats ir ruošdamas gamybos priemones, naujos gamybinės užduoties atlikimui, taip pat atlikdamas veiksmus, susijusius su to darbo baigimu. Skiriami šie paruošiamojo-baigiamojo laiko elementai: medžiagų, įrankių, prietaisų, darbo paskyros ir technologinės dokumentacijos gavimas; susipažinimas su technologine dokumentacija, instruktavimo klausymas; įrengimų derinimas, gatavos produkcijos atidavimas kontrolieriui; įrankių, prietaisų, technologinės dokumentacijos ir medžiagos likučių grąžinimas.

Paruošiamasis-baigiamasis laikas dažniausiai būna vienietinės, smulkiaserijinės ir serijinės gamybos sąlygomis. Masinėje bei stambiaserijinėje gamyboje, kai darbo vietos specializuotos tik vienai operacijai atlikti, paruošiamojo-baigiamojo laiko visai nėra arba jis sudaro labai mažą laiko dalį ir todėl atskirai nenurodomas.

Skirtingai nuo paruošiamojo-baigiamojo laiko, darbo vietos aptarnavimo laikas esti visų tipų gamyboje. Tai — laikas, kurį darbininkas sunaudoja darbo vietai prižiūrėti ir tvarkai joje palaikyti per pamainą. Darbo vietos aptarnavimo laiką sudaro šie darbo laiko sąnaudų elementai: įrengimų patikrinimas ir išbandymas, įrengimų paderinimas, atšipusių įrankių pakeitimas, jų galandimas, gamybos atliekų pašalinimas, darbo vietos pamainos metu valymas, pamainos priėmimas ir perdavimas.

Tokios klasifikacijos laikosi G. Cholodnaja, A. Galcovas, P. Vanagas. Jos laikomasi ir Darbo mokslinio tyrimo instituto išleistuose metodiniuose nurodymuose, kaip normuotinas darbininkų darbas liaudies ūkyje (8).

Minėtoje Darbo laiko naudojimo pramonėje tyrimo metodikoje laikomasi kitos nuomonės. Įrankių galandimo laikas, techninės dokumentacijos, medžiagų, įrankių, prietaisų atsinešimo laikas, įrengimų derinimo ir paderinimo laikas (jeigu tai atlieka darbininkas pats arba kartu su derintoju) laikomas neproduktyviu darbo laiku, nurodant, kad taip grupuojama tais atvejais, kai „šios funkcijos pagal nustatytą įmonėje darbo organizavimą turi būti atliekamos stebimam darbininkui nedalyvaujant“ (7, p. 34). Tačiau kokioms darbo laiko sąnaudų kategorijoms priskirti šie darbo laiko sąnaudų elementai, jeigu jų atlikimas įeina į pagrindinio darbininko funkcijas, minėtoje metodikoje nenurodoma.

Toks neatitiktikas yra daugiausia dėl to, kad darbo laiko klasifikavimo klausimų nagrinėjimas minėtuose šaltiniuose yra daugiau bendro pobūdžio: juose siekiama supažindinti su galimomis darbo laiko kategorijomis bei į jas įeinančiais darbo laiko sąnaudų elementais, neatsižvelgiant į darbo organizavimo ir skirtingų gamybos tipų ypatybes.

Darbo laiko sąnaudų elementams yra būdingas reliatyvumas: tie patys elementai skirtingose įmonėse ir net tos pačios įmonės skirtinguose cechuose, baruose gali būti laikomi ir naudingai sunaudotu darbo laiku, ir darbo laiko nuostoliais. Tai priklauso nuo to, ką konkrečiu atveju numato darbo organizavimo reglamentas. Antai, jeigu darbo vietas aprūpinti viskuo, ko reikia nepertraukiamam darbui, pagal darbo organizavimo reglamentą pavesta atitinkamoms pagalbinėms tarnyboms, tai tam tikri darbo laiko sąnaudų elementai (pavyzdžiui, medžiagu, žaliavų, įrankių atsinešimas, užfiksuoti pagrindinių darbininkų darbo laiko balanse) priskirtini prie darbo laiko nuostolių. Tik esant šiai sąlygai, galima įvertinti darbo laiko sąnaudų elementų tikslingumą ir būtinumą gamybiniame procese.

Kita vertus, pažymėtina, kad darbo laiko sąnaudų klasifikavimo klausimai ekonominėje literatūroje nagrinėjami izoliuotai, neatsižvelgiant į skirtingų gamybos tipų ypatybes. Aukščiau aptartoji paruošiamojo-baigiamojo laiko ir darbo vietos aptarnavimo laiko klasifikacija daugiau taikytina vienietinėje, smulkiaserijinėje ir serijinėje gamyboje. Masinės ir stambiaserijinės gamybos sąlygomis paruošiamojo-baigiamojo laiko nebūna. Tačiau kai kurie darbo laiko sąnaudų elementai, priskirti paruošiamajam-baigiamajam laikui, būdingi ir masinės bei stambiaserijinės gamybos sąlygoms. Kad gamyba galėtų vykti normaliai, darbo vietos turi būti aprūpintos viskuo, ko reikia darbui, t. y. žaliavomis, medžiagomis, ruošiniais, įrankiais ir pan. Jeigu darbo organizavimo reglamentas numato, kad šios funkcijos įeina į pagrindinių darbininkų darbą, tai šie darbo laiko sąnaudų elementai turi įeiti į darbo vietos aptarnavimo laiką.

Trumpai aptarus ekonominėje literatūroje siūlomas klasifikacijas pagal darbo laiko sąnaudų kategorijas bei jų struktūrinį vieningumą, matyti, kad darbo laiko klasifikavimo klausimai nagrinėjami tik labai bendrai, kai kurie metodologiniai klausimai sprendžiami, nesiejant jų su praktika. Pagrindiniai darbo laiko sąnaudų klasifikacijų trūkumai yra šie:

1. Klasifikacijų praktinio taikymo ribotumas. Jos skiriamos visai pramonei, neatsižvelgiant į tai, kad įvairiems gamybos tipams būdingos skirtingos darbo laiko sąnaudų kategorijos.

2. Darbo laiko klasifikacijose dažniausiai pateiktas tipinis gamybinei užduočiai atlikti sunaudoto laiko ir darbo laiko nuostolių skirstymas pagal darbo laiko sąnaudų elementus, neatsižvelgiant į darbo organizavimo ypatybes.

Norint išaiškinti vidinius gamybos rezervus, reikia darbo laiką suskirstyti pagal tam tikrus objektyvius požymius, kurie ne tik atspindėtų darbo laiko naudojimo kryptis, pagrindines darbo laiko nuostolių priežastis, bet ir padėtų išsiaiškinti tokius gautų duomenų savitarpio ryšius, kurie turi lemiamos įtakos darbo laiko naudojimui efektyvumui didinti. Atsižvelgiant į darbo laiko klasifikavimo paskirtį, galima suformuluoti šiuos jam keliamus reikalavimus.

1. Klasifikuojant darbo laiką, atsižvelgti į skirtingų gamybos tipų, gamybos organizavimo metodų ypatybes.

2. Užtikrinti vienareikšmį darbo laiko skirstymą į kokybiškai nevienarūšes darbo laiko sąnaudų grupes.

3. Priskiriant darbo laiko sąnaudų elementus atitinkamoms darbo laiko sąnaudų kategorijoms, remtis darbo organizavimo reglamentu.

Kad būtų galima tinkamai organizuoti darbą gamyboje, pirmiausia reikia žinoti, iš kokių darbo laiko sąnaudų elementų susideda kiekvieno darbuotojo darbas, kiek laiko reikia tam tikram darbui atlikti. Tokios žinios padeda sudaryti laiko normas. Laiko normos dydis ir struktūra priklauso nuo daugybės veiksnių: nuo darbo pasidalijimo ir kooperavimo formų gamyboje, nuo darbo vietų organizavimo, jų aptarnavimo sis-

temų ir pan. Šių veiksmų visuma lemia darbo laiko turinį, jo dydį, kurie tiesiogiai priklauso nuo darbo organizavimo pobūdžio. Jeigu darbo laikas klasifikuojamas nesilaikant šio principo, tai jo elementų klasifikavimas neturi praktinės reikšmės.

Darbo laiko ekonomija, kaip kiekybinė darbo našumo išraiška, susidaro ne vien mažinant produkcijos darbo imlumą ir racionaliai naudojant darbo laiką. Darbo laiko naudojimo racionalumui išsiaiškinti įmonėse dažniausiai naudojamas momentinio stebėjimo metodu. Tokio stebėjimo duomenys turi svarbią reikšmę vidinių rezervų atskleidimui, jeigu stebėta pagal reikiama pagrįstą metodiką.

Ekonominėje literatūroje šiais klausimais pasigendama išsamių metodologinių nurodymų. G. Cholodnaja, A. Galcovas, P. Vanagas darbo laiko klasifikavimo klausimus nagrinėja normų nustatymo požiūriu. Šie autoriai nenurodo, kokia klasifikacija vadovaujantis tikslinga tirti darbo laiko naudojimą: tirti atskiras darbo laiko sąnaudų kategorijas ar į jas įeinančius elementus. Analogiškai darbo laiko sąnaudų klasifikavimo klausimai nagrinėjami ir minėtoje Darbo mokslinio tyrimo instituto išleistoje metodikoje (7).

Nesant vieningų metodologinių nurodymų, sunku tinkamai nustatyti darbo laiko naudojimo racionalumą.

Praktiškai darbo laiko naudojimas įmonėse momentinio stebėjimo metodu tiriamas, nesilaikant vieningos metodologijos. Paprastai tiriama stebint sustambintas darbo laiko sąnaudų bei nuostolių grupes, kategorijas. Tik retkarčiais tiriami tam tikri darbo laiko sąnaudų elementai. Kai kuriose įmonėse tiriamos tik darbo laiko nuostolių kategorijos.

Taip suklasifikuotų darbo laiko sąnaudų tyrimas geriausiu atveju padeda išsiaiškinti tik bendrą jų arba bendrą darbo laiko nuostolių dydį, o objektyvios jų priežastys neišaiškinamos.

Klasifikavimo klausimai yra svarbi visos stebėjimo programos dalis, reikalaujanti vieningų metodologinių nurodymų, t. y. vieningos metodikos. Reikia tokios metodikos, kuri įgalintų kuo tiksliau įvertinti vidinius rezervus, visas galimas efektyvesnio darbo laiko naudojimo galimybes bet kurioje gamybos grandyje.

Minėtoji Darbo laiko naudojimo pramonėje tyrimo metodika rekomenduoja gamybinei užduočiai sunaudotą darbo laiką tirti atskiriomis jo sąnaudų kategorijomis. O darbo laiko nuostolius ten rekomenduojama tirti atskirais jų elementais (7).

Galima visiškai sutikti su toje metodikoje keliama mintimi, kad gamybinei užduočiai atlikti laikas didinamas ne tik likviduojant tiesioginius darbo laiko nuostolius, bet ir racionaliai naudojant gamybinei užduočiai atlikti skiriamą laiką. „Gamybinio darbo laiko sumažinimo produkcijos vienietui rezervai — tai naujos technikos diegimas, gamybos technologijos tobulinimas, gamybos procesų intensyvinimas, darbo organizavimo tobulinimas, pažangių techninių išdirbio normų įsisavinimas ir pan.“ (7, p. 18).

Darbo laiko sąnaudų racionalizavimo rezultatas yra darbo našumo augimas, mažėjant gaminamos produkcijos darbo imlumui. Gamybos ir darbo organizavimo lygio pakėlimas į aukštesnę pakopą įgalina ne tik pilniau, bet ir geriau panaudoti darbo laiką. Todėl darbo laiko sąnaudų kategorijų struktūros tobulinimo klausimai, kaip ir darbo laiko nuostolių likvidavimo klausimai, turi būti nagrinėjami, atsižvelgiant į gamybos ir darbo organizavimo klausimų sprendimą. Pagrindiniai poslinkiai, mažinant produkcijos darbo imlumą, vyksta dviem kryptimis; pirma, mažinant bendrą gamybinei užduočiai atlikti sunaudojamą laiką, ir, antra, pertvarkant normų struktūrą. Be kruopščios ir išsamios darbo laiko sąnaudų klasifikacijos šių klausimų neįmanoma išspręsti. Tai patvirtina ir tyrimų duomenys. Stebėjimo rezultatai rodo, kad skirtingų profesijų darbininkai netiesioginių funkcijų atlikimui, t. y. darbo vietos aptarnavimui

ir paruošiamajam-baigiamajam darbui, sunaudoja daugiau laiko negu jiems yra skiriama pagal įmonėse taikomus normatyvus. Tačiau išsiaiškinti, dėl kokių elementų pereikvotos šios darbo laiko sąnaudų kategorijos, neįmanoma. Neįmanoma, nes nežinoma, kokie darbo laiko sąnaudų elementai įeina į darbo vietos aptarnavimo ir paruošiamajį-baigiamąjį laiką ir kiek laiko skiriama tam tikriems darbo laiko sąnaudų elementams atlikti. Vadinasi, ne tik kad negalime nustatyti, dėl kokių darbo laiko sąnaudų elementų atlikimo sumažėjo gamybinei užduočiai atlikti sunaudoto darbo laiko efektyvumas, bet taip pat nežinome, ar visi darbo laiko sąnaudų elementai, reikalingi tiesioginiam, t. y. operatyviniam darbui atlikti, yra įtraukti į darbo vietos aptarnavimo laiką ir paruošiamąjį-baigiamąjį laiką.

Apibūdintos aplinkybės leidžia daryti kai kurias išvadas. Tiriant darbo laiko naudojimą, tikslinga skirti tokius darbo laiko sąnaudų elementus, kurie įgalintų išryškinti darbo laiko efektyvesnio bei pilnesnio naudojimo kryptis, išsiaiškinti tiek gamybinės užduoties atlikimo laiko didinimo, tiek tiesioginių darbo laiko nuostolių mažinimo rezervus. Tuo tikslu darbo laiko naudojimas turėtų būti tiriamas ne darbo laiko sąnaudų ir nuostolių kategorijomis, bet atskirais šias darbo laiko sąnaudų kategorijas sudarančiais elementais. Laikantis tokios klasifikacijos, būtų galima ne tik išsiaiškinti tiesioginių darbo laiko nuostolių priežastis, bet ir tinkamai įvertinti vieno ar kito darbo laiko sąnaudų elementų tikslinumą ir būtinumą gamybos procese.

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
Darbo ekonomikos katedra

Redakcinei kolegijai
įteikta 1981 m.
rugšėjo mėn.

LITERATURA

1. *Marksas K.* Kapitalas. T. I.— V., 1957.
2. Архив К. Маркса и Ф. Энгельса. Т. IV. М., 1935.
3. TSKP XXVI suvažiavimo medžiaga.— V.: Mintis, 1981.
4. *Valašas P.* Darbo normavimas pramonėje.— V.: Mintis, 1976.
5. *Гальцов А. Д.* Нормирование и основы научной организации труда в машиностроении.— М.: Машиностроение, 1973.
6. Изучение затрат рабочего времени и разработка нормативных материалов по труду.— М.: НИИ труда, 1966.
7. Методика изучения использования рабочего времени в промышленности.— М.: НИИ труда, 1967.
8. Основные методические положения по нормированию труда рабочих в народном хозяйстве.— М.: НИИ труда, 1973.
9. *Пруденский Г. А.* Проблема рабочего и внерабочего времени.— М.: Наука, 1972.
10. *Холодная Г. Н.* Нормирование труда в промышленности.— М.: Экономика, 1973.

К ВОПРОСУ О КЛАССИФИКАЦИИ ЗАТРАТ РАБОЧЕГО ВРЕМЕНИ

Р. КИРЛАГИТЕ

Резюме

Всякий производственный процесс осуществляется на основе взаимодействия трех элементов: труда, средств труда и предмета труда. В процессе производства эти моменты трудовой деятельности играют неодинаковую роль. Материальной основой процесса производства является техника, т. е. средства труда, которые обуславливают масштабы, структуру производства и т. д. Но как бы ни было велико значение средств труда, все же наиболее активная функция в производственном процессе принадлежит живому труду. Потенциальные возможности, заложенные в технике, наиболее полно могут быть ис-

пользованы лишь при условии соответствия организационного уровня предприятий их техническому уровню, т. е., когда организация труда обеспечит эффективность живого и прошлого труда, экономное использование всего совокупного труда в обществе.

Экономия живого труда проявляется как по отношению к продукту труда, так и по отношению к рабочему. Это позволяет выделить две основные формы экономии рабочего времени в процессе производства:

1) экономию затрат рабочего времени на непосредственное изготовление продукта;

2) рациональное использование всего фонда рабочего времени.

Для правильной оценки использования рабочего времени и вскрытия резервов повышения эффективности живого труда необходима научно обоснованная классификация затрат рабочего времени.

Ознакомление с рекомендуемыми различными авторами классификациями позволяет сделать вывод, что все они в той или иной мере решают поставленную задачу, но в то же время в них встречаются разногласия по некоторым вопросам.

Во-первых, отсутствует единство в структурных подразделениях рабочего времени по группам.

Во-вторых, отсутствует единство в понятии структурных подразделений рабочего времени по отдельным категориям его затрат.

В-третьих, предложенные в экономической литературе классификации затрат рабочего времени в какой-то мере сужают возможность пользования ими при изучении рабочего времени в различных типах производства, даже в различных цехах (механических, инструментальных) одного предприятия.

Таким образом, подход к решению некоторых методологических вопросов классификации затрат рабочего времени носит еще незаконченный характер. Некоторые авторы рассматривают эти вопросы без увязки с существующими формами организации труда, а это сужает возможность плодотворного анализа рабочего времени и тем самым изыскания путей повышения эффективности труда.

В статье на основе критического анализа предлагаемых в литературе и применяемых на практике классификаций затрат рабочего времени выдвигаются некоторые требования, которым должна удовлетворять классификация. Основные из этих требований следующие.

1. Ясность классификации. Для выполнения полноценного анализа необходима классификация признаков рабочего времени, позволяющая на основании объективных признаков разложить рабочее время на качественно неоднородные группы, т. е. на время, связанное с выполнением производственного задания, и на время потерь. Во время, связанное с выполнением производственного задания, следует включить категории рабочего времени, входящие в состав нормы времени.

2. Обеспечение обоснованного отнесения отдельных элементов затрат рабочего времени к соответствующим категориям рабочего времени исходя из организации труда.

3. Дать группировку различных затрат рабочего времени в полном соответствии с особенностями разных типов производства и формами организации производственного процесса.

Для успешного повышения эффективности живого труда изучение использования рабочего времени целесообразно проводить не по категориям, а по отдельным элементам затрат рабочего времени. Это позволит обеспечить правильную оценку необходимости и целесообразности отдельных элементов затрат рабочего времени в производственном процессе, выявить не только потери рабочего времени, но и нерациональные с точки зрения действующей организации труда затраты рабочего времени. В конечном счете, это позволит не только выявить недостатки, но и организовать труд так, чтобы избежать их.